ВІДГУК

офіційного опонента, доктора географічних наук, професора, завідувача кафедри економічної та соціальної географії географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Мезенцева Костянтина Володимировича на дисертаційну роботу Кісіля Романа Володимировича «Етнокультурний потенціал розвитку територіальних громад Чернівецької області», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 106 – Географія

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок із планами і напрямами науково-дослідних робіт наукових установ і організацій. Дисертаційна робота Кісіля Романа Васильовича присвячена темі збереження етнокультурного різноманіття територій, осмислення його значення та пошуку можливостей для використання у розвитку громад, що є особливо актуальним для України. На рівні територіальних громад культурна спадщина, локальні традиції, сакральні об'єкти, музейні колекції, фестивальні практики, ремесла, гастрономія та історична пам'ять є не лише елементами культурної ідентичності, але й потенційними ресурсами їх соціально-економічного розвитку. Саме тому дослідження просторового розподілу, функціональної ролі та можливостей інтеграції у стратегічне планування етнокультурного потенціалу безпосередньо пов'язане із сучасними завданнями регіональної політики та місцевого самоврядування.

Особливої актуальності тема набуває в умовах повномасштабної війни, коли культурна спадщина зазнає фізичних втрат, а вимушені міграційні процеси змінюють склад і просторову організацію локальних етнокультурних спільнот. У такій ситуації етнокультурний потенціал виступає чинником культурної тяглості, суспільної згуртованості, національної консолідації та післявоєнного відновлення. Саме тому доцільно його розглядати не тільки з точки зору охорони культурної спадщини, а й в контексті розвитку туризму, брендингу території, локального підприємництва, креативності та інституційної спроможності громад.

Чернівецька область є дуже вдалим кейсом для такого дослідження. Історична належність окремих частин регіону до різних державних утворень, співіснування українських, румунських, молдовських, єврейських, польських, німецьких та інших культурних традицій, поєднання локальних соціумів Північної Буковини, Північної Бессарабії, частини Дорогойщини та Гуцульщини, різноманіття конфесій і локальних культурних практик формують складний етнокультурний простір. Водночас з урахуванням адміністративно-територіальної реформи цей простір доцільно розглядати на рівні окремих територіальних громад.

Отже, зважаючи на вищезазначене, дисертаційна робота є безперечно актуальною та науково значимою.

Дисертаційне дослідження Кісіля Р.В. безпосередньо пов'язане з основними напрямами науково-дослідної діяльності кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Окремі положення та результати роботи поглиблюють і доповнюють наукову проблематику кафедральних тем «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (№ державної реєстрації 0121U100332) та «Просторові аспекти природних, соціальних і господарських систем Карпато-Подільського регіону в умовах трансформаційних процесів» (№ державної реєстрації 0126U004327).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність. Аналіз дисертації та публікацій Кісіля Р.В. дає підстави зробити висновок про те, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження є достовірними та науково обґрунтованими. Автор опрацював широке коло української і зарубіжної наукової літератури з проблем суспільної географії, етногеографії, географії культури, історичної географії, регіоналістики, етнології та туризмознавства, нормативно-правові документи, матеріали реєстрів культурної спадщини, статистичні й картографічні джерела, відомості органів державної влади та місцевого самоврядування, матеріали OpenStreetMap та інші відкриті інформаційні ресурси. Залучення різнопланових джерел дало змогу сформувати достатню інформаційну основу для комплексного дослідження етнокультурного потенціалу територіальних громад Чернівецької області. Опрацювання міждисциплінарних наукових підходів водночас сприяло глибшому осмисленню етнокультурного потенціалу як складної суспільно-географічної категорії, що поєднує історико-культурні, соціальні, просторові. економічні та характеристики території.

Загальна побудова дисертації Кісіля Р.В. є логічною, а дослідження завершеним, про що свідчать отримані у чіткій відповідності до поставленої мети і наукових завдань результати. Методологічна основа роботи відповідає багатокомпонентності його предмету та забезпечує логічну послідовність розв'язання поставлених наукових завдань. Послідовність та наповнення етапів дослідження – інформаційно-інвентаризаційного, аналітичного, геопросторового, типологічного і рекомендаційного – є цілком виправданими, оскільки від уточнення понятійного апарату та формування інформаційної бази етнокультурних об'єктів дослідник переходить до їх статистичного й просторового аналізу, а надалі – до інтегральної оцінки, типізації територіальних громад і розроблення практичних рекомендацій. Важливою перевагою використаного підходу є поєднання кількісних і якісних характеристик

етнокультурного потенціалу, що дозволяє врахувати не лише ресурсну забезпеченість громад, а й особливості просторової організації та можливості використання відповідних ресурсів.

Застосування взаємодоповнювальних методів дослідження сприяє підвищенню аргументованості одержаних результатів та забезпечує можливість їх комплексної суспільно-географічної інтерпретації. Обґрунтованість наукових висновків посилюється застосуванням системи просторових показників та засобів картографічної візуалізації. Дисертант не обмежується формальною характеристикою етнокультурних об'єктів, а аналізує їх локалізацію, забезпеченість ними населення, територіальну концентрацію, ідентифікує просторові моделі, можливості залучення до процесів місцевого та регіонального розвитку. Використання картографічного методу забезпечує наочність виявлених просторових відмінностей і є важливою підставою для обґрунтування запропонованої типізації громад за особливостями їхнього етнокультурного потенціалу.

Обґрунтованість результатів дисертаційної роботи також підтверджено їх апробацією на шести міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Загалом логічна узгодженість теоретичних положень, методичних підходів та емпіричних результатів дає підстави позитивно оцінити ступінь обґрунтованості й достовірності основних висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові положення та висновки, представлені у дисертації Кісіля Р.В., є достовірними та конкретизуються у низці сформульованих теоретичних висновків та практично-орієнтованих рекомендаціях. Головні положення наукової новизни одержаних результатів дослідження полягають в тому, що:

- здійснено концептуалізацію етнокультурного потенціалу на рівні територіальних громад (с. 29-42, 55-61). Автор пропонує розглядати його як територіально організовану систему культурних надбань, практик, знань, ландшафтів, інституцій і носіїв культури, що має здатність до збереження, відтворення, інтерпретації та практичного використання. Такий підхід дозволяє поєднати культурно-географічний зміст із категоріями розвитку територій і просторового планування;

- поглиблено теоретичні положення та вдосконалено методологічні підходи до аналізу компонентної, територіальної та функціональної структур етнокультурного потенціалу регіону (с. 43-54). Зокрема, обґрунтовано п'ятиблокову компонентну структуру з включенням ландшафтної, інституційно-соціальної, подієво-туристичної складових, запропоновано ієрархію територіальних форм етнокультурного потенціалу (об'єкт – осередок – центр –

кластер/вузол – система), виділено лінійні та площинні елементи територіальної структури, ідентифіковано 12 функцій етнокультурного потенціалу;

- на основі сформованої геопросторової бази етнокультурних об'єктів і проведеного комплексного аналізу етнокультурного потенціалу всіх територіальних громад Чернівецької області виявлено особливості поліцентричної та мозаїчної організації етнокультурного простору, що відображає історичну багатошаровість краю та сучасну неоднорідність його культурних ресурсів (с. 123, 153-155, 203-207, 214-215);

- здійснено типізацію територіальних громад Чернівецької області за рівнем сформованості, структурною повнотою та ступенем використання етнокультурного потенціалу (с. 205-212), що створює підґрунтя для обґрунтування рекомендацій щодо розробки і реалізації просторово диференційованої політики збереження і використання етнокультурної спадщини;

- удосконалено аналітичний підхід до дослідження етнокультурного потенціалу регіону за рахунок включення іміджевого, туристичного та креативно-економічного вимірів (с. 53-63, 72), що дозволило перейти від обліково-інвентаризаційного трактування етнокультурних ресурсів до оцінки їх внеску у розвиток територіальних громад.

Стиль викладу дисертації та відповідність її тексту встановленим вимогам. Зміст дисертаційної роботи Кісіля Р.В. викладений у логічній послідовності, структура роботи відповідає меті та поставленим завданням, повною мірою відображає отримані дисертантом результати. Автор вдало використовує картографічні та графічні візуалізації, що допомагає простежити локальну специфіку щодо концентрації етнокультурної спадщини, відмінності між етнографічними ареалами та контрасти між громадами.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У дисертації представлено 7 таблиць, 23 рисунки та 11 додатків; список джерел містить 146 позицій, що свідчить про належну інформаційну та ілюстративну забезпеченість роботи.

Робота за структурою, змістом, обсягом та оформленням відповідає вимогам до написання дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії та спеціальності 106 Географія. Результати досліджень викладені у науково коректному вигляді, основні ідеї чітко аргументовані.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Теоретична цінність дисертації полягає у розвитку суспільно-географічних підходів до дослідження культурної спадщини та етнокультурного різноманіття через категорію потенціалу. Авторське трактування етнокультурного потенціалу передбачає не лише фокусування на наявності ресурсів, але й спроможності

територіальних громад їх підтримувати, забезпечувати збереження, репрезентувати та залучати до сучасного розвитку.

Практична орієнтованість роботи є однією з її сильних сторін. Результати можуть застосовуватися для розроблення місцевих стратегій, програм збереження культурної спадщини, створення туристичних маршрутів етнокультурного спрямування, підтримки етнофестивалів і ремесл, формування територіальних брендів. Важливим є те, що дисертант пропонує диференціювати підходи відповідно до типу громади та структури її етнокультурного потенціалу.

Прикладне значення підтверджується впровадженням результатів у діяльність Чернівецької обласної, зокрема під час реалізації окремих положень Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року, Програми економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2025 рік, а також розроблення заходів, спрямованих на збереження й використання культурної спадщини та підвищення ролі етнокультурних ресурсів у забезпеченні розвитку територій (довідка № 01-12/22-326 від 16.03.2026 р.). Окремі наукові положення й результати дисертації використано при підготовці узагальнюючих матеріалів завершального звіту кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за науково-дослідною темою «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (№ державної реєстрації 0121U100332), що засвідчує їхню відповідність основним напрямам наукових досліджень кафедри (довідка № 16/19-833-26 від 23.02.2026 р.). Крім того, результати дослідження впроваджено в освітній процес географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича шляхом використання окремих теоретичних положень, аналітичних матеріалів і практичних напрацювань під час викладання нормативних та вибіркових освітніх компонентів освітньо-професійної програми «Регіональний розвиток і просторове планування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (довідка № 16/19-872-26 від 25.02.2026 р.).

Оцінка структури, змісту та завершеності дисертаційної роботи. Структура дисертаційної роботи Кісіля Р.В. «Етнокультурний потенціал розвитку територіальних громад Чернівецької області» є послідовною і відповідає меті та завданням дослідження. Зміст роботи характеризується цілісністю викладу наукового матеріалу, належним співвідношенням теоретичних, методичних і прикладних положень, а також їх змістовною взаємопов'язаністю. Послідовність розділів відображає логіку суспільно-географічного дослідження – від теоретико-методологічного осмислення етнокультурного потенціалу та визначення чинників його формування до комплексного аналізу територіальних особливостей, оцінювання ресурсних можливостей громад і розроблення практичних рекомендацій щодо їх використання в місцевому та регіональному розвитку.

Такий підхід забезпечує цілісність наукового дослідження, сприяє послідовному розкриттю його основних положень та обґрунтуванню одержаних результатів.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження етнокультурного потенціалу територій» сформульовано теоретико-методологічні засади дослідження етнокультурного потенціалу територіальних громад. Здійснено аналіз співвідношення понять «етнокультурні ресурси», «етнокультурна спадщина» та «етнокультурний потенціал», розкрито компонентну, територіальну та функціональну структуру етнокультурного потенціалу регіону, визначено його роль у соціально-економічному розвитку територій та обґрунтовано поліетапну методику суспільно-географічного дослідження. На особливу увагу заслуговує детальний аналіз фахової літератури щодо трактування ектнокультурного потенціалу і пов'язаних понять, як українськими (с. 31-38), так і зарубіжними (с. 38-41) вченими.

У *другому розділі* «Чинники та загальні закономірності формування етнокультурного потенціалу територіальних громад Чернівецької області» комплексно розкрито основні чинники формування сучасного етнокультурного простору Чернівецької області. Природно-географічні особливості території, історичні зміни її державно-політичної належності, міграційні процеси, етномовна та конфесійна структура населення, соціально-економічні умови й транскордонні зв'язки розглядаються автором як взаємопов'язані чинники формування та розвитку етнокультурного потенціалу. Важливим є авторський висновок про те, що етнокультурний потенціал не є сталим набором ресурсів, а має розглядатися як динамічний процес, що є результатом одночасно дії чинників різної природи (с. 73-74).

Третій розділ «Аналіз культурної спадщини територіальних громад Чернівецької області» присвячено комплексному аналізу етнокультурного потенціалу територіальних громад Чернівецької області. Автор послідовно досліджує архітектурну, сакральну, меморіальну та музейну спадщину, етнофестивальну діяльність, традиційну культуру та інші нематеріальні складові етнокультурного потенціалу. На основі узагальнення результатів проведеного аналізу виявлено особливості просторової диференціації етнокультурних ресурсів, здійснено типізацію територіальних громад, ідентифіковані основні проблеми та перспективні напрями використання етнокультурного потенціалу. Перевагою роботи є те, що автор виходить за рамки стандартних класифікацій етнокультурних ресурсів регіону, а розглядає через призму різних категорій етнокультурних просторів (наприклад, житлової забудови чи кладовищ) і практик.

Загальні висновки та висновки до розділів є логічним та адекватним узагальненням проведеного, відображають основні результати дослідження.

У цілому зміст дисертації свідчить про високий рівень наукової підготовки здобувача, розуміння сучасних підходів до географічного дослідження

етнокультурного потенціалу території та здатність до комплексного осмислення процесів його формування, трансформації і використання. Дослідження має цілісний та самостійний характер, а його основні структурні складові об'єднані єдиною науковою концепцією та логікою розв'язання поставлених завдань.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях та академічна доброчесність. Результати дисертаційного дослідження відображено в 11 опублікованих працях, зокрема, 1 стаття у співавторстві опублікована у виданні, включеному до переліку наукових фахових видань України (категорія А) та проіндексованому у наукометричній базі даних Web of Science Core Collection, 4 статі – у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (з яких 1 є одноосібною), а також 6 тез апробаційного характеру в матеріалах конференцій та семінару (з яких 2 є одноосібними і 4 у співавторстві).

Опубліковані праці здобувача достатньою мірою відображають основні наукові положення і висновки дисертації. З наукових публікацій, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та результати, що належать дисертанту особисто.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертаційна робота Кісіля Романа Володимировича є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, виконаним із дотриманням принципів академічної доброчесності. У процесі опрацювання наукової літератури, статистичних матеріалів, нормативно-правових документів та інших інформаційних джерел автор належним чином дотримувався вимог щодо використання результатів досліджень інших науковців. Запозичені теоретичні положення, наукові підходи, фактичні відомості та статистичні дані супроводжуються відповідними бібліографічними посиланнями, що забезпечує можливість ідентифікації першоджерел та перевірки використаної інформації. Аналіз змісту дисертації не дає підстав стверджувати про наявність ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження.

Основні наукові положення, методичні розробки, аналітичні узагальнення та висновки, представлені в дисертаційній роботі, мають самостійний характер і відображають результати власної науково-дослідної діяльності здобувача. Послідовність викладу матеріалу, належне оформлення використаних джерел, аргументованість авторських положень та їх узгодженість із результатами проведеного дослідження свідчать про відповідальне ставлення дисертанта до дотримання академічних стандартів. За результатами ознайомлення зі змістом дисертації не виявлено обставин, які давали б підстави сумніватися в самостійності виконаного дослідження та належному дотриманні здобувачем принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення, зауваження та побажання. При загальній високій оцінці дисертаційної роботи Кісіля Р.В. слід звернути увагу на деякі дискусійні положення та зауваження, які вимагають додаткових пояснень здобувача.

1. У дисертаційній роботі дещо нечітким є трактування закономірностей формування етнокультурного потенціалу територіальних громад регіону (підрозділ 2.2), територіальної концентрації, доступності та просторових взаємозв'язків етнокультурних об'єктів (с. 219). Певною мірою визначені автором закономірності за змістом збігаються з чинниками, або можуть бути ідентифіковані швидше як тенденції чи особливості формування і використання етнокультурного потенціалу території. Так, наприклад, виявлені закономірності історико-географічної зумовленості сучасної етнокультурної мозаїки регіону (с. 121), поліцентричності і мозаїчності територіальної організації етнокультурного потенціалу Чернівецької області (с. 123) потребують додаткової аргументації.

2. Визначені дисертантом функції етнокультурного потенціалу в рамках функціональної структури у пункті 1.2.3 (зокрема, на рис. 1.3, с. 51-54) та функції етнокультурного потенціалу в розвитку громад і територій у пункті 1.2.4 частково перетинаються та взаємонакладаються, зокрема, економічна, туристично-рекреаційна, іміджева, безпекова. Відповідно, потребує пояснення, чи при визначені ролі етнокультурного потенціалу у розвитку громад і територій автор розглядав тільки ключові функції, важливі на рівні територіальних громад, чи це деталізований перелік функцій поряд із широким, описаним у попередньому пункті.

3. Доцільність аналізу геологічної будови та кліматичних умов Чернівецької області як чинників формування етнокультурного потенціалу (с. 90-93) потребує ґрунтовнішого доведення, зокрема, з точки зору ставлення автора до концепції природного (кліматичного) детермінізму у формуванні етнокультурних ландшафтів.

4. У дисертаційній роботі ідентифіковано чотири моделі територіальної організації житлової та господарської етнокультурної спадщини – урбанізовано-концентровану, фортифікаційно-вузлову, дискретно-резиденційну та ландшафтно-традиційну (с. 125-126). Погоджуючись з автором, що такий підхід є «продуктивнішим за просте ранжування громад за кількістю реєстрових позицій, оскільки враховує різні форми просторової концентрації спадщини», вважаю, що у дисертації варто було детальніше розкрити просторові особливостей цих моделей, здійснити їх ідентифікацію в усіх територіальних громадах області та представити у вигляді картографічної візуалізації.

5. У підрозділі 1.3 автор слушно обґрунтовує доцільність та методику оцінки доступності окремих складових етнокультурного потенціалу, але у прикладній частині роботи доступність різних складових етнокультурного потенціалу охарактеризовано з різною глибиною і деталізацією. Практичну спрямованість

дослідження посилив би також аналіз відвідуваності об'єктів етнокультурної спадщини (наприклад, музеїв чи етнофестивалів), що дав би змогу виявити особливості їх сучасного залучення у розвиток громад та впливи війни.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання слід розглядати як шляхи подальшого розвитку обраного дисертантом актуального напряму досліджень.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Кісіля Романа Володимировича на тему «Етнокультурний потенціал розвитку територіальних громад Чернівецької області» є завершеним самостійним дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що поглиблюють суспільно-географічне розуміння етнокультурного потенціалу, розкривають його територіальну диференціацію та визначають можливості використання культурної спадщини і локальної ідентичності у розвитку територіальних громад Чернівецької області.

Робота відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, а саме «Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р., №1240 від 07.10.2026), а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами і доповненнями, внесеними Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.).

Вважаю, що Кісіль Роман Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 106 – Географія.

Офіційний опонент:
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної та соціальної
географії географічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка Костянтин МЕЗЕНЦЕВ

Підпис засвідчую
Вчений секретар НДЧ
Караульна Н.В.
28.10.2026 р.